

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

בס"ד

שעור מורה מורינו הרב יהודה גנס שליט"א שבת שמות ע"ד:

בס"ד

בענין ימי השוכבי"ם ת"ת

א] כתב בספר לקט יושר¹: "וזכורני שהמנהג באושטריך בשנת העבור מתענין ח' תעניות, ומתחילים פרשת שמות ביום ה', ואח"כ בכל יום ה' עד פ' תצוה, וסימן לאלו התעניות שוכבי"ם ת"ת... ובכל שנת העבור הרב והקהל מקבלים עליהם אלו התעניות בחצר ביהכ"נ בשבת ויחי...".

ב] ובביאור המנהג כתבו בשם האריז"ל²: "שימים אלו מסגלים לתקן עוון קרי יותר מכל השנה להמתענים בהם, לכן מתחיל בפרשת שמות שאז התחיל השעבוד שנתקן הקרי דאדם הראשון³, ונגמר בפרשת כי תקנה עבד עברי".

ג] ועומק דבריו שימי השבוע כולם מושפעים מקריאת התורה בשני וחמישי ושבת, וכל שנה כשאנו קוראים את שעבוד ויציאת מצרים הרי עובר עלינו כאותו תהליך, וכשם שאז היתה תקופה זו תקופת צירוף ותיקון⁴ כך בשבועות בהם אנו קוראים את פרשיות אלו הרי ימים אלו מסוגלים לציירוף ותיקון.

ד] והנה ימים אלו סגולתם לתיקון שלימות ענין הברית, אולם מצינו שענין הברית וענין שמירת הלשון קשורים זה לזה, וכמו שנכתב על ענין זה דברים נוראים בסיום ספר יצירה⁵: "וכשהבין אברהם אבינו וצר וחקר וחשב, ועלתה בידו, נגלה עליו אדון הכל, וכרת לו ברית בין עשר אצבעות ידיו - והוא ברית לשון - ובין עשר אצבעות רגליו - והוא ברית מילה - וקרא עליו 'בטרים אצרך בבטן ידעתך'".

ה] ואולי זהו ביאור מה שהביא רש"י⁶ בשם המדרש על הפסוק אכן נודע הדבר, וז"ל: "דאג לו על שראה בישראל רשעים דלטורין, אמר מעתה שמה אינם ראויין להיגאל". ולהנ"ל, ביאור הדבר שירידתם למצרים היתה לתיקון ענין הברית, ואם הם פגומים חלילה בברית הלשון, שמה חלילה אינם ראויים להיגאל.

שבועת משה ליתרו

א] עוד מצינו בענין הדיבור דבר נורא, דהנה בחז"ל⁷ אמרו על הפסוק: " ויואל משה לשבת את האיש... ", שלא נתן יתרו את צפורה למשה עד שלא נשבע לו שהבן הראשון שיוולד יהיה כומר לעבודה זרה⁸ (ולכן לא יכל משה למול את גרשם עד יציאתו ממצרים), ומכיון שברית כרותה לשפתים' איתרע הדבר ונעשה בן בנו כומר לע"ז דפסל מיכה, וכמבואר בכתוב סוף ספר שופטים.

¹ לתלמיד רבינו המהרא"י בעל תרומת הדשן, הל' תעניות עמוד 116.

² באר היטב או"ח סוף סימן תרפ"ה.

³ וברש"י (ויקרא י"ח ג') כתב על הפסוק כמעשה ארץ מצרים, וז"ל: "מגיד שמעשיהם של מצריים... מקולקלים מכל האומות, ואותו מקום שישבו בו ישראל מקולקל מן הכל". ויתכן שביאור הענין הוא שמכיון שמטרת השעבוד היתה לתיקון ענין הקדושה ושמירת הברית הוצרכו ישראל להיות דוקא במקומות בהם הנסיון בענין זה גדול מאוד, שכשיעמדו בו יתקנו את הענין בשלימות.

⁴ וכמו שנאמר (דברים ד' כ') "ויוציאתכם מכור הברזל ממצרים".

⁵ הביא דבריו הכוזרי סוף מאמר רביעי עיי"ש.

⁶ שמות ב' י"ד.

⁷ מכילתא יתרו פרשה א' ג', ועיין תרגום יב"ע שמות ד' כ"ד. (במיכלתא לא נאמר להדיא שלכן יצא בן בנו וכו', אולם כן כתבו בפ"י האלשיך בפרשת שמות).

[אמנם עיין בגמ' ב"ב קט: " אמר ר"א לעולם ידבק אדם בטובים שהרי משה וכו' ", וצ"ע אי לא פליג תלמודן אמילתא, וצ"ב בזה].

⁸ וצ"ב איך נשבע משה על דבר זה, ושמה לא חשש לזה משום שאין השבועה חלה כלל דהוי לבטל את המצוה, ועדין צ"ע דהלא הוי שבועת שוא. (ועיין בפ"י האלשיך בפרשת השבוע ובפ"י מרכבת המשנה למכיתא בפרשת יתרו מש"כ בזה).

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ב] וענין זה מצינו גם אצל יהוא שאף שהיה צדיק גדול נכשל בשגגה בעבודת עגלי הזהב של ירבעם, בגלל שנכשל במה שאמר "אחאב עבד הבעל מעט, יהוא יעבדנו הרבה", וברית כרותה לשפתים, וכמו שאמרו חז"ל⁹.

עוד בענין שבועת משה ליתרו

א] ואמנם ברש"י כתב על הפסוק "ויאל משה" על שבועה נוספת שנשבע משה ליתרו, וז"ל: "נשבע לו שלא יזוז ממדין כי אם ברשותו".

והנה מקור דברי רש"י הם ע"פ דברי הגמ' בנדרים¹⁰, אולם דברי רש"י צ"ע דבגמ' שם מבואר שנשבע לו שלא יצא כלל ממדין והתיר לו הקב"ה את השבועה (ולמדו שם מזה כמה הלכות בהלכות התרת נדרים, ולא כמ"ש רש"י שנשבע שלא יצא "כי אם ברשותו", דאם כן לא היה צורך להתרה כלל, ואכן ישנם חומשים שאין בדברי רש"י את מילים אלו, וצ"ב).

בענין אין פותחין בנולד

א] והנה אחת מההלכות שלמדו חז"ל¹¹ מפסוק זה, היא אליבא דרבי אליעזר שאפשר לפתוח בנולד, שהרי הקב"ה פתח למשה בכך ש"מתו כל האנשים המבקשים את נפשך" - שמתו דתן ואבירם, ואילו היה יודע שכך יהי לא היה נודר - הרי שאפשר לפתוח בנולד. וחכמים החולקים על ר"א ענו לו שדתן ואבירם לא מתו אלא ירדו מנכסיהם¹² - ומכיון שעניות מצויה הוי נולד מצוי, ובנולד מצוי אפשר לפתוח - וכמבואר בגמ' בנדרים¹³.

ב] והנה בטעם מה דקי"ל דאין פותחין בנולד כתבו הראשונים¹⁴ והפוסקים¹⁵ שהוא משום שאין האדם חושש לנולד שאינו מצוי וכעת אינו לפנינו, ואף אם היו אומרים לו בשעה שנדר 'איך אתה נודר שמא יארע דבר פלוני' לא היה חושש לכך, וצ"ב א"כ מה סברת ר"א שלמד מהפסוק בפרשה להיפך, הלא לכאור' כן פשוט מסברא.

ג] ונראה בביאור הענין דהלא פשוט שאם היה יודע האדם בודאות שכן יארע לבסוף לא היה נודר, אלא דעל צד חשש ספק אינו חושש לנולד שאינו מצוי, וס"ל לר"א דזה גופא דלא ידע את העתיד, ואילו היה יודע איך יהיה לא היה נודר סגי לפתיחת פתח להתרת הנדר, אולם דעת חכמים שאין לנו אלא מקומו ושעתו, ומכיון שלפי הידוע בשעת הנדר אין כאן טעות כלל אי אפשר לפתוח בידיעת העתידות.

בדעת הרמב"ם בביאור ענין אין פותחין בנולד

א] ואמנם הרמב"ם ביאר את טעם הדבר שאין פותחין בנולד באופן שונה לחלוטין, וז"ל¹⁶: "אין פותחין בנולד כיצד נשבע שלא יהנה בפלוני ונעשה סופר העיר, הואיל ולא ניחם על שבועתו אין פותחין לו בדבר זה... הואיל ועדין לא ניחם אלא רצונו שלא יעשה זה סופר ולא יהנה לו...".

וביאור שיטתו שכל פתח בנדרים צריך להתלוות לחרטה על הנדר¹⁷, ובאופן כזה אינו מתחרט על הנדר, שרצונו הוא שהמצב לא היה משתנה והנדר היה נשאר במקומו, ורק מחמת שינוי המצב רע לו הנדר, ובכהאי גוונא אין כאן חרטה אמיתי וא"א להתיר לו.

ב] ואמנם צ"ע לשיטתו מה ענו חכמים לר"א שדתן ואבירם לא מתו אלא ירדו מנכסיהם, ומה בכך דסוף סוף יש כאן נולד.

⁹ סנהדרין קב.

¹⁰ בדף ז: ובדף טד: ושם בדף סה.

¹¹ שם טד:

¹² ושוב לא נשמעו דבריהם למלכות.

¹³ דף טד:.

¹⁴ עיין ר"ן ורא"ש וש"ר שם בנדרים טד:

¹⁵ טוש"ע יו"ד סימן רכ"ח סעיף י"ב.

¹⁶ שבועות ו' י"ב.

¹⁷ עיני"ש היטב בדבריו ריש הפרק.

קהל עדת ישורון

י ר ו ש ל י ם

ג] ובכסף משנה שם עמד בזה, וכתב לבאר דלרמב"ם כוונת הגמ' שבשעה שנשבע משה כבר ירדו מנכסיהם, וא"כ לא היה כאן נולד אלא טעות בעיקר הנדר, עייש"ה.

ד] אולם תירוצו צ"ע דבגמ' בנדריים בפרק שלישי¹⁸ מבואר להדיא החילוק בין נולד שכיח לאינו שכיח, ולסברת הרמב"ם צ"ב מה בין זה לזה.

ה] ובלחם משנה שם כתב שעל כרחק גם לרמב"ם יש חילוק בין נולד מצוי לאינו מצוי.

אולם צ"ע מה הסברא בזה, דאם הטעם שאין פותחין בנוולד הוא משום שאין כאן חרטה אמיתית - ואם היה תלוי הדבר ביד האדם היה חפץ שלא ישתנה המצב והנדר ישאר על מקומו - א"כ מה בין נולד מצוי לאינו מצוי, וצ"ב.

ו] ויתכן שהסברא בזה שבדבר מצוי שהינו מדרך העולם לא שייך לומר שאין האדם מתחרט, ולא היה חפץ בכך, שאחרי שכך הוא סדר העולם אין בידו לשנות המציאות (וכמו שלא נאמר בנדר מייך והתברר לו שהיין חשוב לבריאותו שאינו מתחרט באמת, כי היה חפץ בנדר ושללא יהיה צורך לבריאותו ביין), ורק בדבר שאירע באופן לא מצוי שלא היה עתיד לקרוא שייך לומר שאין האדם מתחרט כי ברצונו לא היה קורה כלל הדבר הזה, ודוק.